

YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY ISLOHOTLARNING RIVOJLANISH YO'LI (MA'NAVIY-MADANIY MISOLIDA)

ISFT instituti

Aytbayev Mansurbek Yusupovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Qurbonov Iqbol Hikmatullo o'g'li 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Yangi O'zbekiston orqali amalga oshirilayotgan ijtimoiy rivojlanish, ma'naviy-ma'rifiy va madaniy sohalaridagi yangilanishlar tahlili. Shu bilan birga, jamiyatda inson qadri, milliy o'zlik, tarixiy meros va madaniy an'analarning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek maqolada, yoshlarda vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, ma''suliyatlilik, tolerantlik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, ma'naviyat, mafkura, ma'rifat, ta'lim, tarbiya, ilm, vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, ma''suliyatlilik, tolerantlik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik, yoshlar.

Kirish. O'tkan yillarda ro'y berayotgan global dunyodagi rang-barang o'zgarishlar insoniyat hayotida yangicha qarashlarni vujudga keltirmoqda. Ilm-fan rivoji va innovatsion texnologiyalar sabab sayyoramiz misli ko'rilmagan o'zgarishlarga yuz tutmoqda. O'zgarishlar dastavval inson tafakkurida, so'ngra esa real voqelikda aks etishini inobatga olsak, kishi o'z aql-zakovati, imon-etiqodi va ijodiy mehnati bilan bevosita real jarayonlarga daxldor hisoblanadi. Inson tabiatiga xos yaratuvchanlik va bunyodkorlik asrlar silsilasida shakllanib, bugungi kunda o'zining yuqori pallasiga chiqib borayotganligini namoyon qilmoqda. Bu esa o'z navbatida inson qadrini ulug'laydigan, uning manfaatlariga xizmat qiladigan odamlarning haq- huquqi va erkinliklarini kafolatlaydigan

kuchli fuqarolik jamiyatini barpo qilishni taqqozo etmoqda. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari kabi O'zbekiston ham rivojlanishning innovatsion yo'lidan bormoqda. Milliy taraqqiyotimizning yangi bosqichida jamiyat islohotlar tashabbuskori sifatida maydonga chiqmoqda. Bugungi kunda yurtimizda ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy sohalarida islohotlarni amalga oshirish, insonlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqqozo etmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohotlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga dunyo miqyosida shunday o'zgarishlar sodir bo'lmoqdaki, ushbu o'zgarishlar butun boshli xalqni, millatni, elatlarni boringki, butun insoniyatning hayotini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu o'zgarishlar jarayonida axloqiy madaniyat va axloqiy munosabatlarning o'rni juda katta hisoblanadi. Bularning barchasiga ta'lim tizimida olib boriladigan sifatli ta'lim-tarbiya orqali erishiladi.

Bugun biz Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish yo'lidan borar ekanmiz, o'tgan yillar tarix uchun va mamlakatimiz uchun butun bir tarixiy davr bo'ldi. Hozirgi islohotlar yillarida o'z o'tmishimizni, o'z madaniyatimizni xolisona bilib olish, jahon hamjamiyati, tarix oldidagi vazifamizni anglab olish davri bo'ldi: "Biz bugun xalqimizning xohish-irodasi bilan tanlab olgan, istiqlol yillarida bosib o'tgan og'ir va mashaqqatli, shu bilan birga, g'oyat sharaflı yo'limizni sarhisob qilar ekanmiz, tarixan qisqa bir davrda o'z taqdirimizni o'zimiz hal etish, jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallash, milliy davlatchiligimizni, azaliy qadriyat va urf-odatlarimizni, muqaddas dinimizni tiklash, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash borasida ulkan yutuq va marralarni qo'lga kiritganimizni faxr bilan tilga olamiz".

Yangi ma'naviy makonni yaratish masalasiga "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonida alohida ahamiyat qaratilgan

bo'lib, ushbu farmon mazkur sohani butunlay yangi, yuqori bosqichga ko'tarish borasida dasturulamal bo'lib xizmat qiladi. Yurtimiz taraqqiyotini ta'minlashning asosiy omili sifatida bugungi kunda, ma'naviy-madaniy islohotlarning rivojlanish yo'li to'g'ri yo'l sifatida tanlanganligi o'zining amaliy tasdig'ini topmoqda. Ma'naviy-madaniy islohotlar mamlakat istiqboli, shaxs kamoli, vatan ravnaqi, yurt osoyishtaligi, xalq farovonligi yo'lida fuqarolarni jipslashtiruvchi kuch deya baholanildi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki ma'naviy-madaniy yangilanishlar natijasida jamiyatda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlar barqarorligini taminlash mumkin. Shundagina, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar mamlakat taraqqiyotida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonlaridan mamlakatimizda Uchinchi renessans poydevorining nazariy konsepsiyasini ishlab chiqar ekanlar, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan har bir sohadagi islohotlar ma'naviy-madaniy islohotlar bilan uyg'un holatda olib borilishi kerakligini ilmiy asoslab berdilar. Bu boradagi qarashlarni biz Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" nomli asarlarida ilmiy-nazariy asoslarini aks ettirilganini ko'rishimiz mumkin. Bu asar hajmi jihatdan kichik bo'lsada, ammo mamlakatimizda yangi jamiyat qurishning ilmiy-fundamental asoslari keltirilgan bo'lib bu yo'lda ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning o'rniga alohida to'xtalib o'tilgan. Umuman olganda ushbu asar mamlakatimizda ilmiy asoslangan yangi jamiyat qurishning dasturi bo'lib xizmat qildi. Nega deganda, undagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotni qayta qurish sohasida ilgari surilgan barcha fikrlar o'tgan davrda o'zining amaliy isbotini topdi va jamiyatimiz tubdan yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minlab berdi.

"Biz, - degan edi Shavkat Mirziyoyev, - Barchamizga ayonki, O'zbekiston boy qazilma va tabiiy resurslarga, qudratli iqtisodiy va insoniy salohiyatga ega. Biroq bizning eng katta boyligimiz – bu xalqimizning ulkan intellektual va ma'naviy salohiyatidir.

Bu salohiyatni yaratish va yanada ko'paytirishda hurmatli ziyolilarimiz – ilm-fan va texnika namoyandalari, birinchi navbatda qadrlil va hurmatli

akademiklarimiz, madaniyat, adabiyot va san'at, sport sohalarining vakillari butun vujudini berib, fidokorona mehnat qilayotganlarini biz yaxshi bilamiz va yuksak qadrlaymiz". Bu haq gap. Chunki xalq ma'naviyatini uning ma'naviy tafakkur shaklini o'nglanmaguncha, biror bir sohada u ijtimoiy, siyosiy, yoki iqtisodiy soha bo'ladimi qaysi sohada bo'lishidan qat'iy nazar jiddiy o'zgarishlar bo'lishi dargumon. O'tgan asrlar mobaynida olib borilgan ma'naviyat va madaniyat sohasidagi islohotlar yo'lini tahlil qilar ekanmiz, ma'naviyat va iqtisod bir-birini inkor etmasligini, balki bir-birini quvvatlab, o'zaro ta'sirlanib rivojlanib borishini guvohi bo'lamiz. Shu o'rinda ma'naviyat va iqtisod taraqqiyotimizning ikkita mustahkam qanotiga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Dastlab, mamlakatimizni ma'naviy-madaniy islohotlarning o'ziga xos to'rtta asosiy negizi asoslandi. Quyda bu negizlarni ko'rib o'tamiz:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik".

Biz yuqorida keltirilgan ushbu to'rt asosiy negizning har-biriga to'xtalib o'tsak, jamiyatning milliy-ma'naviy yangilanishi, deganda nimani tushunish kerak? Uning jamiyat taraqqiyotidagi ta'siri nimada? degan savollarga javob topgan bo'lamiz. Zero, ushbu konsepsiyada mustaqil jamiyatgina yuksak ma'naviyatga, axloqiy qadriyatlarga, faol fuqaro pozitsiyasiga erishishi mumkinligi, xalqning ma'naviy, ijtimoiy, iqtisodiy siyosiy, bilim darajasi ushbu sohalarining barchasi bilan chambarchas bog'liqligi nazarda tutilgan. Har bir xalq, o'zining boy tarixi, ma'naviy kamoloti, ma'daniyatini o'rganish jarayonida va milliy va tarixiy qadriyatlarni tiklash masalalariga doimiy diqqat-e'tibor qaratishi natijasida mamlakatda demokratik islohotlarni amalga oshirishi mumkin.

Umuminsoniy qadriyatlar – jahondagi barcha odamlar, xalqlar va davlatlar uchun umumiy qadrlash mezonini hisoblanadi va umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatalar tizimini o'zida ifoda etadi. Umumbashariy qadriyatlar

negizida har bir xalqning milliy qadriyatlari shakllanadi. Qadriyatlar esa ajdodlar va avlodlar o'rtasidagi madaniy ko'prik bo'lib har bir xalqning urf-odat, ananalari o'zligini o'zida mujassam etadi. Umumbashariy qadriyatlar har bir millat har bir xalq uchun birdek qadrlil bo'lib xalqlarni yakdil bir g'oya atrofida birlashishini ta'minlaydi.

Uning zamini eng avallo ozodlik, erkinlik, tinchlik, demokratiya tufayli shakllangan inson baxt-saodati kabi umumijtimoiy ma'no va mazmun kashf etadigan qadriyatlardan iborat, deyish mumkin.

Bugungi kunda ijtimoiy taraqqiyot jarayonida umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi tan olinadi. Umuminsoniy qadriyatlar har bir tarixiy birlikning tarixiy rivojlanish mahsuli, u barcha insonlarning manfaatlari, haq-huquqlari, orzu-umidlari hisobga olinganligini o'zida mujassam etgan.

Umuminsoniy ahamiyat kasb etgan umumbashariy va milliy qadriyatlar ananalar esa barcha xalqlar uchun muhim qadriyatga aylanadi. Shu jihatdan, umuminsoniy qadriyatlar milliy qadriyatlardan mazmunan keng va serqirradir, shu jihatdan dunyoning barcha burchagida yashaydigan har bir odamzodga tegishlidir. Ajdodlardan avlodlarga milliy ananalar, urf-odatlar, milliy o'zlikni anglash tamoyillarini o'rgatib kelinyapti. Hech bir millat hech bir jamiyat boshqa xalqlardan madaniyatdan ajralgan holda rivojlana olmasligi, ayniqsa, hozirgi zamonda biror xalqning yakka o'zi jahon sivilizatsiyasidan ajralgan holda taraqqiy etmasligi barchamizga birdek ma'lum buni o'tgan vaqt mobaynida xalqimiz boshidan o'tgan ne-ne sinovli kunlar tarix zarvaraqlari so'zimiz isboti desak mubolag'a bo'lmaydi.

Shunday qilib, milliy qadriyatlarimiz quyidagi umuminsoniy qadriyatlarni e'tirof etgan va o'ziga singdirib olgan deyishimiz mumkin:

- Qonun ustuvorligi;
- Insonning asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlash;
- Turli millat vakillarini, ularning madaniyatini va qadriyatlarini hurmat qilish, ular bilan hamkorlik qilish, do'stlik va yaxshi qo'shnichilik;
- Dinlararo bag'rikenglik;

- Dunyoviy bilimlarga intilish, ma'rifatparvarlik;
- Turli xalqlarning ilg'or tajribasini, insoniyat madaniyati yutuqlarini o'rganish va egallab olish;
- Inson - eng oliy qadriyat deb bilish;
- Vatan - eng oliy qadriyat sifatida baholash va b.

Bu qadriyatlar jamiyatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar va tub o'zgarishlarning asosiy mezoniga aylangani bejiz emas. Mamlakatimiz mustaqilligining ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy asoslarini mustahkamlashda umuminsoniy qadriyatlar asosida milliy qadriyatlarimizni shakllantirish o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatyapti. Ta'kidlab o'tish joizki, mamlakatimizda, xalqimizning jahon hamjamiyati bilan birga rivojlanish yo'lidan borishida milliy va umuminsoniy qadriyatlar mushtarakligiga alohida e'tibor berilayotgani ham shundandir.

xalqimizning boy ma'naviy merosini o'rganish va uni rivojlantirish masalasidir. Avvalambor, ma'naviy meros tushunchasiga to'xtalib o'tsak, ushbu masalaga oydinlik kiritgan bo'lamiz. "Ma'naviy meros – ma'naviy taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va dunyoqarashining o'sishi, olamni bilish va o'zlashtirish borasidagi sa'y-harakatlariga kuch-quvvat beradigan ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmui", deb ta'riflanadi.

Bizningcha, har bir xalqning ma'naviy va madaniy saviyasi asosan ma'naviy boyligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar yig'indisidan tashkil topadi. Ma'naviy meros – o'tmish ajdodlarimizning yutuqlaridir. Uni to'la egallash va rivojlantirish esa yosh avlodning vazifasidir. O'z madaniy merosi, qadriyatlarini bilmaslik yoki mensimaslik – madaniyatsizlik belgisi. Ularni boyitib, yuksak darajaga ko'tarishga intilmaslik esa millat va uning istiqboli uchun katta ziyon yetkazadi.

Istiqlol tufayli bizning ma'naviy-madaniy qadriyatlarimiz ananalarimiz, o'tmish ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy meros, o'zining butun mukammalligida tiklana boshlandi. Diniy qadriyatlarimiz bo'lgan muqaddas

Qur'oni Karim, Hadisi shariflar ilk marotaba o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi. O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berildi va bu haqidagi qonun qabul qilindi. Tasavvuf pirlari bo'lmish – Bahovuddin Naqshbandl, Amad Yassaviy, Najmiddin Kubrolarning yubileylari mamlakatimiz aholisi qalbida ong-u shuurida milliy g'urur iftixor, va ruhiy poklanish kabi tuyg'ularini uyg'otdi. Respublikamizning barcha viloyatlarida buyuk alloma va mutaffakirlarimizning ulug'vor haykallarining o'rnatilishi o'zbek xalqining har bir farzandi qalbi va ruhida haqli ravishda iftixor hislaridan o'chmas yog'du paydo qildi. Xalqni ma'rifat, adolat, hurriyat sari yetaklagan jadidchilik harakating buyuk namoyondalari hisoblangan Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Avloniy Isqoqxon Ibrat kabi jadid bobokalonlarimiz XX asr boshlarida o'zlarining fidoyi sayi-harakatlari natijasida xalq dilidan yana munosib o'rin egallay boshladilar. Qatag'on siyosati natijasida ayblanib Sibir va uzoq o'lkalarga surgun qilingan milliy ozodlik harakati ishtirokchilari o'z qadrlariga loyiq baholandilar.

Ayni vaqtda mustabid tuzum davrida xalqimizning sha'ni, qadr-qimmati, va g'ururi poymol etilgani, tarixiy qadamjolarimiz, milliy urf-odat ananalarimiz oyoq osti qilingani, ma'naviy qaramlik ostida taqdirimiz jar yoqasiga kelib qolganini aslo unutib bo'lmaydi. Shu maqsadda Prezidentimiz mustaqilligimizni e'lon qilishlaridan qariyb 80 kun oldin, ya'ni 1991 yil 12 iyundagi nutqlarida shunday degan edilar: Ko'rinib turibdiki, mustaqillik - ozod va obod Vatanning har bir farzandi o'zligi, qadr-qimmati, or-nomusi va g'ururini teran anglashi uchun xalqimizga cheksiz va buyuk imkoniyatlar berdi. O'zining ma'naviy merosidan xabardor bo'lmagan, ertangi kuniga ishon hissi yo'q, atrof- muhitda sodir bo'layotgan voqea hodisalarga loqayd inson, ma'naviy-madaniy saviyasi past odam hisoblanadi.

Xullas, ma'navi-ma'rifiy sohalardagi islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad asrlar davomida ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy moddiy- ma'naviy yodgorliklar, tarixiy qadamjolar, diniy qadriyatlar, milliy urf-odat va ananalarni asrab avaylash kelajak avlodga munosib shaklda yetkazishdir. Zero o'z tarixini o'z o'tmishini bilmagan insonning voqelikka real yondashishi dargumon.

Bu boradagi yangilanishlarni bosqichma-bosqich tizimli shaklda amalga oshirish, qadimiy va zamonaviy xalq qadriyatlari, adabiyoti va san'atini bilish va rivojlantirish, o'zbek tilini taraqqiy ettirishni maktabgacha ta'lim tizmidan boshlab ta'limning barcha bosqichlarida amalda qo'lash, ta'lim va tarbiya tizmini yaxlit bir tizm sifatida umumlashtirib amaliy hayotga tadbiq etish – bularning barchasi, mening fikrimcha aynan xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va uni rivojlantirish konsepsiyasining asosiy jihatlaridir. Bu masala yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida: “Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi. Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qiladi”. Bu g'amxo'rlikka javoban, “O'zini O'zbekiston fuqarosi hisoblagan har bir inson xalqining ma'naviy, tarixiy, madaniy, ilmiy va tabiiy merosini asrab-avaylashi shart. Tarixiy, ma'naviy, madaniy, ilmiy va tabiiy meros davlat tomonidan muhofaza qilinadi”. deb qonuniy yo'l bilan ham mustahkamlanib qo'yilgan.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviyat murakkab ijtimoiy hodisa bo'lib, uning taraqqiyotiga juda ko'p omillar – siyosat, iqtisod, fan, axloq, san'at, din kabi hodisalar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillardan oqilona foydalanish, ulardan “yangi ma'naviy makon”ni yaratish yo'lida foydalanish ma'naviyatli davlat, farovon xalq sifatida shakllanishimizga xizmat qiladi. Xullas, millat taraqqiyoti jarayonida iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalarda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda milliy o'z-o'zini anglash omili millatni jipslashtiradi va uni umum maqsadlar yo'lida harakatga keltiradi. U har qanday millat uchun yetakchi belgi hisoblanadi. U o'zining yaratuvchilik salohiyati bilan millatning asosiy belgilari tizimida yetakchi o'rinni egallaydi. Milliy o'z-o'zini anglash millatning abadiyligini ta'minlaydigan eng muhim omildir. Bu salohiyat millatning o'ziga xosligini va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni//<https://lex.uz/docs/-5841063>
2. Ergashev I. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. –T.: "Navro'z", 2005, 136-b.
3. Boysunov J. O'zbekistonda yoshlar ma'naviy madaniyatini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari. – Buxoro, 2023. – B.49.
4. Yoqubov S. Axborot jamiyati: xayolot emas, haqiqat. Tafakkur-2007, 4-son
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T. Ma'naviyat, 2008, 138-140-bet
6. Zokirov B. G'arb tamadduni: inqiroz alomatlari. Tafakkur-2007, 2-son
7. Dalkonov E.T. Vatanparvarlik shakllanishi va amal qilishning bog'liqlik qonuniyatlari (ijtimoiy falsfa)